

ISSN: 2587-2532 | e-ISSN: 2587-1862
<http://filistin.org>

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi Sayı: 12 (Kış 2022)

BPS- Bulletin of Palestine Studies Issue: 12 (Winter 2022)

Başlık: Sırbistan’da Yahudilerin Durumu (1830-1878)
Title: The Situation of the Jews in Serbia (1830-1878)

Yazarlar/ Authors: Ayşe Özkan
ORCID ID: 0000-0001-5300-0627

DOI: 10.34230/fiad.1220332

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article
Yayın Geliř Tarihi / Submission Date: 16.12.2022
Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 26.12.2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2022

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS | SCIENTIFIC INDEXING | CEEOL | DRJI | İSAM

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

MLA | EBSCO | WORLDCAT | ASOS İNDEKS | GOOGLE SCHOLAR

Diğer Dizinler | Other Index : <http://www.filistin.org/tr/pub/indexes>

Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International
(CC BY-NC-ND 4.0)

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0
Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Attribution-NonCommercial 4.0
International (CC BY-NC 4.0)

*This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International
License.*

Yazar: Ayşe Özkan*

Sırbistan'da Yahudilerin Durumu (1830-1878)

Özet: XIX. yüzyılın ilk yarısına bir dizi isyanla başlayan Sırbistan, 1830'da Osmanlı Devleti'nden muhtar olmuştur. Miloş Obrenoviç'in irsî prens olmasıyla Obrenoviç hanedanı Sırbistan'da etkin hale gelmiştir. Rakip hanedan Karacorceviçler ve Obrenoviçler arasında çekişmeler yaşanırken, Sırbistan'da Sırlar dışında yaşayan Müslümanlar ve Yahudilerle ilişkilerde önemli bir meseleydi. Sadece Müslümanlar değil, Yahudilerle de sorunlar yaşayan Sırp yönetiminin yaklaşımı farklı prenslerin dönemlerinde farklılıklar göstermiştir. Miloş Obrenoviç'in iki döneminde de Yahudilerin hakları korunurken oğlu Mihail Obrenoviç'in her iki döneminde de hakları engellenmiştir. Aleksandar Karacorceviç dönemi Yahudilerin en kötü dönemi olmuş, çeşitli engellemelerle karşılaşmışlardır. Milan Obrenoviç döneminde ise görünürde bir eşitlik sağlansa da uygulamada bu gerçekleşmemiş, Yahudilerin şikâyetleri devam etmiştir. 1804 Sırp İsyanı ile başlayan ve 1830'da Sırların Osmanlı Devleti'nden muhtar olmaları ile devam eden Sırp bağımsızlık sürecinde Sırların Yahudilere nasıl davrandığı bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Sırp-Yahudi ilişkileri bağımsız çalışmalara konu olacak kadar geniş olduğundan burada sadece Sırp-Yahudi ilişkilerine ve Sırbistan'da Yahudilerin durumuna değinilecektir. Bu çalışmada Yahudilerin Sırbistan'daki durumları ve şikâyetleri İngiliz konsoloslarının raporları ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenerek 1878'deki bağımsızlığa kadar karanlıkta kalan konular aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, Yahudi, Zulüm, Belgrad.

The Situation of the Jews in Serbia (1830-1878)

Abstract: XIX. Serbia, which started the first half of the century with a series of rebellions, became autonomous from the Ottoman Empire in 1830. With Milos Obrenovic becoming a hereditary prince, the Obrenovic dynasty became active in Serbia. While there was strife between the rival dynasties, the Karadjordjevs and the Obrenovics, relations with Muslims and Jews living in Serbia other than Serbs were an important issue. The approach of the Serbian administration, which had problems not only with Muslims but also with Jews, differed in the periods of different princes. While the rights of the Jews were protected in both periods of Miloş Obrenovic, the rights of his son Mihail Obrenovic were blocked in both periods. The period of Aleksandar Karacorcevic was the worst period for the Jews, and they faced various obstacles. In Milan Obrenovic's period, although an apparent equality was achieved, this did not happen in practice, and the complaints of the Jews continued. The main subject of this study is how the Serbs treated the Jews during the Serbian independence process, which started with the 1804 Serbian Revolt and continued with the Serbs becoming autonomous from the Ottoman Empire in 1830. Since Serbian-Jewish relations are so extensive that they are subject to independent studies, only Serbian-Jewish relations and the situation of Jews in Serbia will be mentioned here. In this study, the situation and complaints of the Jews in Serbia will be examined in the light of the reports of the British consuls and Ottoman archive documents, and the issues that remained in the dark until the independence in 1878 will be tried to be clarified.

Keywords: Serbia, Jewish, Persecution, Belgrade.

*Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
ayseozkan@karatekin.edu.tr

Giriş

Sırbistan 1830'da Osmanlı Devleti'nden muhtariyet elde etmiş ve 1878 Berlin Antlaşması ile bağımsız olmuştur.¹ Sırbistan'da Hristiyanların yanı sıra, Müslümanlar ve Yahudiler de yaşamıştır. Sırbistan sınırları içerisindeki Naisus-Niş, Sirmium-Sremska Mitrovica, Singidunum-Belgrad gibi birçok etnik grup ve dini topluluğa sahip merkezlerde antik ve geç antik çağda Yahudi toplulukları var olmuştur. M.S. 3. ve 4. yy'da Stobi (Makedonya)'de, 13. ve 14. yy'da yine Makedonya'da ve 9. ve 16. yy'da Makedonya'nın ticaret ve madencilik merkezlerinde Yahudilerden izler vardır. Yahudiler, Adriyatik kıyılarından Sırp topraklarına tüccarlık ve doktorluk yapmak için gelmişlerdir. En eski Yahudi yerleşimciler ve Helenleşmiş Romaniyotlar dışında buralarda Batı ve Orta Avrupa'daki pogromlardan kaçarak gelen ilk Aşkenazi Yahudileri de mevcuttu. Sava ve Tuna nehirlerinin kuzeyi ve Güney Macaristan'da (günümüz Voyvodinası), 13. yy'dan itibaren Yahudiler vardı. Yahudilerin Balkanlarda sayısının artması Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesinin başlaması ve Yahudilerin Avrupa'da gittikçe artan bir zulme uğramalarıyla örtüşmektedir.

1459 yılında Sırbistan'ın başkenti Semendire'nin ve 1521'de Belgrad'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra Yahudiler Osmanlı Devleti topraklarına yerleşmek için iki yönden gelmişlerdir. Kuzeyden ve Macaristan ile Orta Avrupa istikametinden Aşkenazi Yahudileri gelmiştir. 1492'den sonra da İspanya ve Portekiz'den Sefarad Yahudileri gelerek Manastır, Üsküp, Belgrad ve Niş'e yerleşmişlerdir. Osmanlıların hoşgörülü politikaları Sırbistan kasabalarında Yahudilerin nüfusunun artmasını ve ekonomik anlamda güçlenmesini sağlamıştır. Hristiyanları yalnızca köylüler olan ülkede Yahudiler ticaret ve daha küçük çapta zanaatkârlıkta önemli bir rol oynamışlardır. Türk yönetiminin başlangıcında üzüm bağı işletmeciliği, tuz tüccarlığı ve vergi toplayıcılığı yapmışlardır.²

Yahudiler sonraki yüzyıllarda da çok gelişmişler, büyük servetler edinmişlerdir. Belgrad'da emrinde başka hahamlar olan cemaatin başı bir haham vardı. Bu görevler büyük itibar kazanmış kimseler tarafından yürütülmekteydi. Yine Yahudiler Türk egemenliği altında hiçbir kısıtlama olmaksızın toprak mülkiyetine de sahiplerdi.³

¹ Sırp bağımsızlık süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2011).

² Milan Ristiović, "The Jews of Serbia (1804-1918): From Princely Protection to Formal Emancipation", *The Jews and the Nation Southeastern Europe*, ed. Tullia Catalan and Marco Dogo, (Cambridge Scholar Publishing: 2016), 23-24.

³ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

Sırbistan'daki Yahudilerin yükselişi Osmanlı Devleti'nin 17. yy'da yaşadığı krizle son bulmuştur. 1688 yılında Belgrad'ın Avusturya tarafından işgali sonrası çok sayıda Yahudi, rehine ve savaş esiri olarak Habsburg Krallığı'na götürülmüştür. Oraya yerleştirilip sıkı düzenlemelere göre yaşamışlardır. Yine 1718-1739 arasındaki Avusturya işgalinde de Yahudiler, Ortodoks Hristiyanlarla birlikte Katolik kilisesinin baskısına maruz kalmıştır. Mülkiyet hakkı olmaksızın Belgrad'da belli sayıda Yahudi ailesinin yaşamasına izin verilmesi, Toleranzsteuer (Tolerans vergisi) ödeme zorunluluğu, havra inşa etme hakkının olmaması gibi sınırlamalarla karşılaşmışlardır. Sonrasında, baskılar azaltılıp, Belgrad Yahudileri buğday ticareti ile kendilerini toparlasa da Alman ve Sırp tüccarlar, Yahudilerin kısa süreliğine ticaretten men edilmesi için Viyana'daki meclis mahkemesinde dava açmışlardır. Türk yönetiminin tekrar tesisi ve barış döneminde Avusturya ile ticaret tekrar canlanmıştır.

1804 yılında I. Sırp İsyanı'nda Belgrad Yahudilerinin çoğu Sırp göçmenlerle birlikte Zemun (Avusturya)'a kaçmıştır. Çünkü onlar birlikte silah ve cephane üretilip, Sırp isyancılara satmışlardı. Belgrad'ın 1806'da Sırp isyancı ordusu tarafından kuşatılmasından sonra kalan Yahudiler öldürülmüş veya Belgrad'dan ve Sırbistan'dan sürgün edilmiştir.⁴ Bu sürgünde Yahudilerin Osmanlı çıkarlarına hizmet ettikleri gerekçesi etkili olmuştur.⁵ Sürgün edilenlerin çoğu Sırp hinterlandına göç etmişlerdir.⁶ 1807 yılından kalma bir arşiv kaynağına göre, Zemun'da 143 ferdi olan 55 Yahudi aile bulunmaktaydı. Yine aynı dönemde (1806-1807) birçok zengin Sırp aile de Avusturya bölgelerinden (Srem ve Slavonia), Bosna'dan ve Güneybatı Makedonya'dan Sırbistan'a gelmiştir. 1813 İsyanı'nın başarısızlığı sonrasında ise 100.000 Sırp Avusturya'ya göç etmiştir.⁷

1813 isyanının başarısızlığından sonra 1824'e kadar ve Sırp muhtariyetinin genişlemesine kadar Türk devlet idaresi altında yüksek mevkide görev yapan Yahudiler de olmak üzere birçok Yahudi geri dönmüştür.⁸

Kara George döneminde isyan edilince büyük hak ve özgürlük ilkeleri adına savaşmış ancak sadece Hristiyanlar özgürlüklerini kazanmış ve hak

⁴ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 25.

⁵ Kezban Acar, " Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Yahudi Politikası", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12 (Aralık 2004): 7.

⁶ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çev. Meriç Sabutay, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 301.

⁷ Milan St. Protić, "Migrations Resulting From Peasant Upheavals in Serbia During The 19. Century", *Migrations in Balkan History*, ed. İvan Ninić (Belgrad: 1989), 92-93.

⁸ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 26.

elde etmişlerdir. Yahudiler ise hiçbir hak elde edememişler⁹ ve göz ardı edilemeyecek zulümlere maruz kalmışlardır. Sırbistan'ın iç bölgelerinde oturmalarına dair kanunlar uygulamaya konulmuş ve hiç kimsenin Belgrad varoşundan ötede yaşamasına izin verilmemiştir.¹⁰

1. Miloş Obrenoviç Dönemi-I (1830-1839)

1815 isyanından sonra yönetime gelen Prens Miloş Obrenoviç'in ilk kuralı Yahudilerin Sırbistan'da çevresi ile iyi ilişkiler kurması ve ekonomik refahın sağlanması için bir güven dönemi oluşturmaktır.¹¹ O, karşıt unsurları bir araya getirmeye ve karşıt unsurların ülkenin refahına katkıda bulunmasına çalışmaktaydı. Din ayrımı yapmaksızın tüm Sırp tebaasının kanun önünde eşitliğini ilan etmiştir. Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki her türlü farkı reddetmiştir.¹² Yahudiler medeni ve siyasi haklardan yararlanmaya başlamışlardır ki Prens Miloş'un ikinci döneminde de tüm dini ve milli azınlıklar bu hak eşitliğini elde etmişlerdir.¹³ Prens Miloş'un yönetimi altında ülkenin refahı artmış, ticaret ve tarım gelişmiş, bireylerin ve devletin serveti artmış, vergiler düzenli ödenmiş ve refah genelleşmiştir. Yahudiler de ticari ve sınai faaliyetleriyle ülkenin refahına çok katkıda bulunmuşlardır. 1817'den 1830'a kadar Belgrad'ın önde gelen tüccarlarının üçte ikisini Yahudiler oluşturmuştur.¹⁴

1830'da Belgrad'daki 18.000 kişinin 1500 kadarı çoğunluğu küçük zanaatkâr ve tüccar olan Yahudilerdi. Prens Miloş'un Yahudiler arasında, ticaret ortakları ve ahabpları da vardı¹⁵ Dolayısıyla prens tarafından Yahudilere bahşedilen özel muamele, prensin çalıştırdığı birkaç Yahudi ile kurmuş olduğu kişisel bağla da açıklanabilir. Belki de Yahudilerin yöneticiye ve yöneticinin sahip olduklarına zarar verecek kadar büyük bir grup olmadığı varsayımı da etkilidir. Her halükarda Miloş'un dönemi Sırp Yahudileri için altın çağ haline gelmiştir.¹⁶ Miloş'un yönetimi altındaki Belgrad Yahudileri

⁹ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

¹⁰ *British Documents on foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire in the Balkans 1856-1875*, part I series B, vol. 1, general ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, ed. David Gillard (University Publications of Amerika: 1984) doc. 188, 373, *Ethnic Minorities in the Balkan States 1860- 1971*, vol. 1: 1860-1885, ed. B. Destani (Cambridge: 2003), 188.

¹¹ Ristoviç, "The Jews of Serbia", s. 26.

¹² BOA, HR. SYS. 1403/1 22.09.1863.

¹³ Koça Jonç, "Le Congres de Berlin at la Question des Minorites en Serbie ", *La Serbie Dans La Derniere Phase de la Grande Crise D'Orient (1877-1878)*, (Belgrad: 1980), 349.

¹⁴ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

¹⁵ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 26.

¹⁶ Minna Rozen, *Last Ottoman Century and beyond: The Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945*, (Tel Aviv: 2005), 184-185.

okullarını yenilemişler, ilahiyat okulu açmışlar ve havralarını restore etmişlerdir. Prens bağıшта bulunmuş ve havra için büyük bir şamdan hediye etmiştir. Yahudi kitaplarının devlet matbaasında basılmasına izin vermiştir.¹⁷

Yahudilerin ticarete gelişmeleri, onlarla rekabet edemeyen Yahudi olmayan tüccarların kıskançlığını ve nefretini uyandırmıştır. Böylece Yahudilere karşı entrikalar ortaya çıkmaya başlamış ancak Miloş zamanında kimse Yahudileri rahatsız etmeye cesaret edememiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti Sırbistan'ın varlığını tanımış ve ülkenin muhtariyetini düzenlemiştir. Bu Hatt-ı Şeriflerde Yahudilerin durumuna zarar veren tek bir kelime bulunmamaktaydı.¹⁸

Sırlar, 17 Ekim 1830 tarihinde verilen bir Hatt-ı Şerifle muhtar bir idareye kavuşmuştur.¹⁹ Bu fermanla Sırların kendi kiliselerinde ayinlerini yapabilecekleri, ticaret özgürlüğüne sahip olacakları, Osmanlı Devleti'nin vergi alma ve garnizon bulundurma hakkının kabul edilmesiyle birlikte Sırbistan'ın içişleri idaresinin prensin yetkisine verileceği yer almaktaydı.²⁰

1815-1830 arasında Belgrad'da Türklerden ve diğer Müslümanlardan başka Hristiyanlar ve Yahudiler yaşamaktaydı. Ortodoks Hristiyanları Sırlar, Ulahlar, Rumlar, Ermeniler, Romenler ve Bulgarlar oluşturmaktayken Katolik Hristiyanları ise Almanlar Macarlar, İtalyanlar, Dubrovnikliler, Çekler ve diğer milletler oluşturmaktaydı. Müslümanları ise Türkler, Boşnaklar, Arnavutlar, Araplar, Çerkezler ve Tatarlar oluşturmaktaydı.²¹ Bu dönemde her etnik ve dini grup şehrin ayrı bir bölümünde yaşamaktaydı. En kalabalık grup Müslümanlar ve Hristiyan Sırlarla birlikte Yahudiler, Ulahlar, Rumlar ve Çingenelerdi. Yahudiler ekonomik olarak en etkili ikinci gruptu ve onları Türkler izlemekteydi. Hem Müslüman hem de Hristiyan mezheplerinin Çingeneleri, Çingene mahalleri olarak adlandırılan mahallerde ayrı ayrı yaşamaktaydı.²² Belgrad'daki Yahudi Mahallesi (Jevrejski Mahala) bir Müslüman mahallesinin yakınında yer almaktaydı.²³

¹⁷ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 27.

¹⁸ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

¹⁹ Özkan, *Miloş'tan Milan'a*, 23.

²⁰ *Ethnic Minorities*, vol. 1, 151, Yusuf Hamzaoglu, *Sırbistan Türklüğü*, (Üsküp: Logos Yayınevi, 2004), 280-281; Özkan, *Miloş'tan Milan'a*, 23-25.

²¹ Hamzaoglu, *Sırbistan Türklüğü*, 270.

²² Bojana D. Savić, "The Ottoman says: To hell with the Serbs: Troublesome coexistence in the mid- nineteenth century Belgrade through, the eyes of two contemporaries Belgradi Raşid and Nikola Hristić as spokesmen for respective sides", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2010), 25.

²³ Esther Benbassa- Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. yüzyıllar)*, çev. Ayşe Atasoy, yay. haz. Rıfat N. Bali, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 127.

1840'larda Belgrad'ın nüfusunun dinsel yapısı etnik yapıyla örtüşmekteydi. Şehirde 11 cami ve 4 tekke Müslümanları, 2 Ortodoks kilisesi Sırp ve Ulahları, bir sinagog ise Yahudileri temsil etmekteydi. Eğitim ve kültür alanında ise 10 Müslüman, 1 Yahudi, 1 Rum ve 3 Sırp ilkokulu vardı. Ayrıca bir gymnasium, bir ticaret okulu, bir lise ve ilahiyat fakültesi vardı.²⁴

2. Mihail Obrenoviç Dönemi-I (1839-1842)

1839 yılında Prens Miloş tahttan indirildi. Halefi Mihail Yahudilerin Sırp vilayetleri içinde yerleşmesini ve ticaret yapmasını engelleyen bir yasa çıkarmak zorunda kaldı. Yahudiler için hükümet hizmetlerinde istihdam edilme fırsatları sınırlı olduğundan, genellikle sınırlama olmayan doktorlukta istihdam edildiler. Ticaret ve zanaatkârlık dışında 1839'dan itibaren ordunun sıhhiye taburlarında Yahudi doktorlar istihdam edilmeye başlanmıştı. Yahudilere karşı 1841 yılında bir ayın cinayeti suçlaması yöneltildi ancak bu durum Sırp hükümeti ve kilise yetkilileri tarafından kınanıp reddedilmiştir.²⁵

3. Aleksandar Karacorceviç Dönemi (1842-1858)

1842'de Obrenoviç hanedanını deviren ve Karacorceviç hanedanını başa geçiren devrimin ardından Yahudiler için durum değişmiştir. Bu dönemde Yahudilere karşı çıkmış ve yıkımları tamamlanmıştır.²⁶ Prens Aleksandar Karacorceviç, yönetiminde Anayasa Savunucuları ile yapılan koalisyon esnasında hükümet taşradaki tüccar ve zanaatkârlar ile onların loncalarının desteğine ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla 1846 yılında Yahudilerin taşraya yerleşmesi ve buralarda gayrimenkul sahibi olmasını yasaklayan yeni bir kararname çıkarılmıştır.²⁷ Bununla Yahudilerin bütün medeni hakları ellerinden alınmış ve Belgrad kalesinin dibindeki Yahudi mahallesinde kalan Yahudiler haricinde Sırbistan'da bulunan bütün şehirleri terk etmeleri ve Yahudi mahallesinde yaşamaları istenmiştir.²⁸ Belgrad'daki bu Yahudi gettosu ordu tarafından sürekli gözlenebilecekleri, Kalemeydan'daki Osmanlı kalesinin hemen alt kesimindeydi. Yahudilerden nefret eden Sırp basını anti-semitikti ve Yahudileri köylülerin mallarını çalmak ve içkilerle onları yoldan çıkarmak ile suçluyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni destekledikleri için onların Osmanlı ajanı olduğunu düşünüyorlardı.²⁹

²⁴ Saviç, "The Ottoman says", 27.

²⁵ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 28-35.

²⁶ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

²⁷ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 28.

²⁸ Rozen, *Last Ottoman*, 184.

²⁹ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, 301-302.

Köylerden de sürülen Yahudilerin³⁰ Belgrad'ın varoşundan ötede yaşamalarına müsaade edilmemiştir.³¹

Sırplar her üç dört senede bir nüfus sayımı yaptıklarından 1855'te de nüfus sayımına başlamışlardır. Ticaret için Rumeli tarafından ve Osmanlı Devleti'nin diğer taraflarından gelerek Belgrad'da bulunanları ve Yahudileri de saymışlardır. Bunlar usul gereğince tezkirelerini gösterecekler de etkili olmamış ve onları Sırp sayarak vergi almışlardır. Oysaki bu kişiler memleketlerinde de vergi vermekteydiler. Kalede yerleşiklerden başka 80 kişiyi aşkın Yahudi de vardı. Ticaret maksadıyla burada olan bekâr ve evli Yahudiler zaten İslam Mahallesi arasında oturmaktaydı. Bunlara Belgrad varoşundan dışarı Sırplar asla dükkân açtırmadıkları ve bir akçelik emlaka tasarruf ettirmedikleri gibi kazalarda dahi dükkân açtırmayarak serbest ticaret yapmalarını yasaklamışlardır. Buraya gelenler tezkirelerini mecburen getirip kaleye kaydettirmekte bulunmuşken arkası aranmayıp da Sırlara terk olunduğu halde bundan böyle gelecek olanları Osmanlı Devleti'nin bütünüyle kaybedeceği belli olmuştur. Bu kez defa saydıkları kişilerden şimdilik vergi istemedilerse de talep edeceklerine binaen ne yapılması gerektiğini Belgrad muhafızı Aziz Paşa sormuştur.³² Belgrad'da kalmış olan Yahudilerin başka yerlere gidişlerinde Osmanlı Devleti geçiş tezkireleriyle gidip gelmek isteyenlere dair Sırp prensine bir emirname gönderilmiştir. Cevaben Sırp prensi ise Osmanlı Devleti tebaasından olup Sırbistan içinde ikamet etmekte bulunan Yahudi ve diğer milletlerin sözgelişi tutulduğunu bildirmiştir. Yahudilerin başka yerlere gidişlerinde Belgrad muhafızlığından tezkire almak istemelerini Sırp prensliğine vergi vermemek ve bir suçları olduğunda kurtulmak için istediklerini beyan etmiştir. Oysaki Sırplar, Yahudilere Belgrad varoşundan dışarı asla dükkân açtırmamakta ve bir akçelik emlak aldırılmamakta idiler. Kendilerinin yortu ve Pazar günlerinde de Yahudilere dükkân açtırmayıp ticaret yaptırmadıklarını ve bundan dolayı Yahudilerin sızlanmakta olduğunu Belgrad muhafızı belirtmiştir. Prensliğe vergi verdikleri için Yahudilerin serbestçe ticaret yapmalarının yasaklanmaması gerektiği ve Osmanlı Devleti'nde refah ve güvenliklerinin gerekli olduğu Sırbistan Prensliği'ne bildirilmiştir. Ancak Sırpların maksadı Müslümanlardan başka Osmanlı Devleti'nden buraya gelen Hristiyan ve Yahudilerin gelir gelmez kendi hükümetleri altına alarak daimi ve misafireten ikametine ve evli, bekâr olmasına bakılmaksızın ticaret yaptıklarını beyan ederek prensliğe vergi vermelerini sağlamak olduğu

³⁰ Benbassa -Rodrigue, *Türkiye ve Balkan*, 221.

³¹ *British Documents*, vol. 1, doc. 188, 373.

³² BOA, HR. SYS. 1486/45 02.03.1855.

anlaşılmıştır. Onların vuku bulan hususlarda dahi vergileri olduğu, tekrar burada vergi vermeleri kendilerine haksızlık olacağı ve Yahudiler de Osmanlı Devleti tebaasından bulunduğundan istedikleri tezkirenin verilmesinde bir beis olmayacağı ifade edilmiştir.³³ Aziz Paşa Sırp hükümetinin Belgrad'daki Yahudilere karışmayacağından eskiden Yahudiler vali ve muhafızların kumandası altında bulunduklarından bundan böyle de bulunmalarının isteği olarak Yahudilerin ellerinden genel bir dilekçe almıştır. Durumu yazıp Bab-ı Aliye bildirmiş ve bununla ilgili bir emirname gelmiştir.³⁴ Ayrıca civar kaza ve kasabalardan Belgrad'a nakil olmakta ve yerleşmekte bulunan Yahudilere Sırp lar tarafından eziyet edildiğini yani Osmanlı Devleti tebaası gibi alışveriş etmelerinin yasaklandığını Edirne hahambaşı verdiği dilekçede beyan etmiştir. Yahudiler de Osmanlı Devleti tebaasından olduğundan diğer tebaa gibi Osmanlı Devleti'nin adaletine mazhar olmaları ve her halde himaye olunmaları için gerekenlerin yapılmasına dair Belgrad muhafızına yazılmıştır. Yine bunların haklarından mahrum tutulmaları kabul edilmeyeceğinden, Yahudilerin huzur ve istirahatleri hususunun sağlanması ve durumun Prens Aleksandar'a bildirilerek, haklarında rivayet edilen zulümlerin bitirilmesine dair Belgrad muhafızına yazı yazılmıştır.³⁵ Ancak Yahudilerin ticari kuruluşları birer birer yok olmuştur. Bazıları göç ederken, çoğunluğu büyük bir yoksulluğa uğramış, cemaat, din ve hayır kurumları da yetersiz kalmıştır. Onların şikâyetleri ve talepleri dinlenmemiş, on altı yıl boyunca taleplerine vaatler ve tehditlerle yanıt almışlardır.³⁶ Paris Antlaşması'nın 28. Maddesi Sırbistan'daki ibadet özgürlüğünü tam olarak temin etse de Yahudilere zulmetme hakkıyla birlikte çoğunluğu Hristiyan olan Sırp lara sağlanan bir özgürlükmüş gibi anlaşılmıştır.³⁷ Hatta Ekim 1856'da senato, prens tarafından onaylanan ve tüm hakların ihlaline olanak sağlayan bir yasayı oylamıştır. Yasa yayınlanmamış ve içeriği gizli kalmıştır.³⁸

4. Miloş Obrenoviç Dönemi-II (1858-1860)

Miloş Obrenoviç 11 Aralık 1858'de tekrar Sırbistan'ın başına geçmiştir.³⁹ Onu Belgrad'a geldiğinde Topçudere mevkiinde meclis memurları, kaza

³³ BOA, HR. SYS. 1486/48 26.07.1855.

³⁴ Fatma Erten, "Vak'a-i Hayretnüma Belgradi Raşid Paşa" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991), 142.

³⁵ BOA, HR. MKT. 124/29 1272.S.08 (20.10.1855).

³⁶ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

³⁷ BOA, HR. SFR.3 182/46 22.05 1872.

³⁸ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

³⁹ Özkan, *Miloş'tan Milan'a*, 135.

müdürleri, mahkeme memurları, diğer memurlar ve Belgrad varoşu ileri gelen tüccarları karşılamıştır. Yine okul çocukları ve Yahudi çocukları da belirlenen yerlerde karşılamaya dizilmişlerdir.⁴⁰ Miloş, ikinci kez iktidara geldiğinde Yahudilere karşı getirilen bütün sınırlayıcı kanunları geri çekmiştir.⁴¹ Tüm dini ve milli azınlıklar hak eşitliğini elde etmiştir.⁴² 1859 yılında Sırbistan'daki bütün faaliyetlere ve mesleklere uygulanmak üzere "inançları ve milliyetleri ne olursa olsun bütün Sırp vatandaşlarının özgürlükten eşit pay aldığını" vurgulayan Prens Miloş, sınırlayıcı kanunları kaldırmıştır. Böylece Yahudiler daha önce taşınmak zorunda kaldıkları taşra kasabalarına geri dönmüş⁴³ ve ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir. Hükümetin ilk icraatı ülke için büyük refah vaat eden olumlu etkilere sahip olmuştur. Prens Miloş sayesinde ülke yeniden doğmuş gibi olmuştur. Miloş birçok kez Yahudilere karşı iyi niyetini bildirmiş ve onları koruma altına almıştır. Ancak Miloş'un ölümüyle bu durum değişecektir.⁴⁴

5. Mihail Obrenoviç Dönemi-II (1860-1868)

Miloş'un ölümüyle yerine oğlu Mihail Obrenoviç geçmiştir. O, 1861 yılında Kraguyevats'da bir meclis toplamıştır. Yahudilerin Sırbistan içinde istedikleri yerlerde ticaretten men edilmelerini ve Osmanlı Devleti'nin diğer tebaasından bulunup da imtiyaz tarihinden 1861'e kadar Sırbistan'a ticaret maksadıyla gelmiş olanların ticaretlerine mani olarak eski Sırbistan ahalileri gibi askere alınmalarını Osmanlı Devleti görmezden gelmemiştir.⁴⁵ Ancak 1861 Meclisi'nde Miloş'un Yahudilere verdiği hakları geri alan bir yasa oylanmıştır ve Mihail bu ayrıcalıkları geri almıştır.⁴⁶ O, ülkenin bütün kasabalarındaki sayısı altmış aileye kadar ulaşan Yahudilerin ülkeden sürülmesini emretmiştir.⁴⁷ Bu emir çoğunlukla seyyar satıcı olarak ticaretle uğraşan savunmasız birçok insanda büyük yaraya neden olmuştur ve dolayısıyla en zalimce ve tahrik olmaksızın alınan bir önlem olduğu ifade edilmiştir. Yahudiler, Sırp tüccarlarından daha düşük fiyatla mal sattıkları ve düşük oranlı faizle borç para verdikleri için Sırp hükümeti açısından bu zulmün yapılmasının nedeni ticari rekabetti. Ayrıca Yahudilerin Türklerin gizli ajanı olduklarına dair yaygın bir inanç da vardı. Ağustos 1861'de

⁴⁰ BOA, A. MKT. UM. 343/73 08.B.1275 (12.02.1859).

⁴¹ Rozen, *Last Ottoman*, 184.

⁴² Jonçic, "La Congres de Berlin", 349.

⁴³ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 29.

⁴⁴ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

⁴⁵ BOA, A. MKT. UM. 503/88 1278.Ra.30 (05.10.1861).

⁴⁶ BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863; *Ethnic Minorities*, vol. 1, 89.

⁴⁷ *Ethnic Minorities*, vol. 1, 89.

Alliance Israelite Universelle⁴⁸ nin başkanı olan Sir Culling Eardley, konu hakkında Yabancılar Ofisi'ne bir mektup göndermiş ve Sir Henry Bulwer'e Yahudilere baskı uygulanması gerekip gerekmediğine dair olayları soruşturması ve kendi nüfuzunu kullanması talimatı verilmiştir.⁴⁹

Prens Mihail Obrenoviç'in 4 Kasım 1861 tarihli tebliği şu şekildeydi:

"Yahudilerin Sırbistan'ın iç taraflarına göçü ve iskânına ilişkin 18 Eylül 1859'da toplanan Milli Meclisin teklifi doğrultusunda ve İçişleri ve Maliye bakanlarının görüşlerini de aldıktan sonra Senato ile mutabık kalarak, aşağıdakilere karar vermiş bulunuyorum:

1. Maliye bakanı tarafından Yahudilerin ülkenin içlerine göç etmelerini ve yerleşmelerini yasaklayan genelgenin yayımlandığı 28 Şubat 1861 tarihine kadar, ülkenin içlerine göç edip yerleşen ve orada bağımsız olarak ve kendi hesaplarına bir meslek veya ticaret yapmaya başlayan Sırp tebaası Yahudiler, aynı şehir ve yerlerde aynı meslekleri ve ticareti yapma hakkına gelecekte de sahip olacaklardır.

2. Ancak Sırbistan'ın iç kesimlerinde yaşayan ve ipek, pamuk vb. perakende tüccarı olmayan ve koloni mallarını (şeker, kahve vb.) satmayan Yahudilerin gelecekte aynı eşya ve mallarla ticaret yapma hakları olmayacaktır.

3. Benzer şekilde, gelecekte Yahudilerin ülkenin iç bölgelerine göç etmelerine ve yerleşmelerine izin verilmeyecektir.

4. Sırbistan'ın iç kısımlarında göç ve yerleşme hakkına, yalnızca 28 Şubat 1861 tarihine kadar ülkenin iç kısımlarına göç eden ve yerleşen Yahudiler sahiptir. Daha önceden göç etmiş ve Sırbistan'ın iç kısımlarına yerleşmiş olan bu Yahudilerin mirasçıları bile bu hakkı kaybederler.

Sırbistan Prensi

MİHAİL M. OBRENOVIÇ III"⁵⁰

Sırbistan Yahudileri İngiltere'nin Sırp hükümetine müdahale etmesi ve böylece Sırbistan'ın diğer yurttaşları gibi aynı medeni haklara sahip olmalarına izin verilmesi için 6 Temmuz 1863'te Belgrad başkonsolos vekili Ricketts'e 121 imzalı bir dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçe şu şekildeydi:

"Aşağıda en âcizane imzası bulunan, Sırbistan Prensiği'nde yaşayan Yahudilerin, bugün ve gelecekteki korunmamız ile yakından bağlantılı bir konuda korunma talep etmek için, bilhassa ülkede bulunduğumuz içler acısı

⁴⁸ Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrail Birliği), 1860'da Paris'te kurulmuştur ve Osmanlı Yahudilerinin durumunu incelemiştir. Eva Groepler, *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler*, çev. Süheyla Kaya, (İstanbul: Belge Yayınları, 1999), 43.

⁴⁹ *British Documents*, vol. 1, doc. 188, 373 *Ethnic Minorities*, vol. 1, 188.

⁵⁰ *Ethnic Minorities*, vol. 1, 204.

durumu açıklamak için, İngiltere Majestelerinin onurlu konsolosluğuna geliniz.

Sırp milleti, yüzyıllarca süren ıstırapların ardından, otuz yıl önce nihayet özerkliğini elde etmeyi başardığında ve söz konusu bu ülkedeki diğer milletlerin sakinlerinin yargı yetkisini belirlemek olduğunda, o zamanki Sırp Hükümeti, bu prenslikte yaşayan Yahudilerin de aynı ayrıcalıklardan yararlanmaları koşuluyla, Akit Devletler (Bab-ı Ali ve Rusya) tarafından tanınan Sırp hukukuna tabi olma arzusunu dile getirdi.

Prens Miloş, bu hükme titizlikle bağlıydı ve 1842 yılına kadar, yani Obrenoviç Hanedanlığı'nın ilk rejimi süresince, diğer Sırplar için ortak olan tüm özgürlük ve ayrıcalıklardan yararlandık: Biz ülkenin iç bölgelerinde yaşıyorduk, orada taşınmaz mülk sahibiydik ve ne ilgili hükümetten ne de muhatap olduğumuz Sırp halkından en ufak bir kısıtlama yaşamadan ticaret yaptık, mükemmel bir uyum içindeydik.

1842'de bu ülkede gerçekleşen devrim, Sırbistan vatandaşları olarak haklarımızı elimizden aldı. Obrenoviç ailesinin düşmanları ve devrimin liderleri, taraftarlarının sayısını artırmak için, yalnızca başarılı olduklarında yayımlayacaklardı ve bütün Yahudileri ülkenin iç bölgelerinden göndereceklerdi ve böylece ticareti, kendilerini ulusal davaya bağlayacak olan münhasır kişilere bırakacaklardı.

Devrim başarılı olmuştur. Prens Mihail Obrenoviç'in yerine gelen ve destekçilerine karşı taahhütlerine sadık kalmak isteyen yeni Prens Aleksandar'ın yeni hükümeti, Yahudileri aniden tüm medeni haklardan mahrum eden, onları ülkenin iç bölgelerinden kovan bir yasayı onaylamak için acele etmiştir. Yerleşmeleri ve ticaret yapmaları yasak olanları sefil bir mahalle olan Belgrad kentinin surlarının çevresine göndermiştir.

Prens Aleksandar hükümetinin bu önlemi bizi daha büyük talihsizliklere sürükledi ve servetimizin yarısından fazlasını kaybettik. İş hayatındaki kısıtlamalar evlerimizi mahvetmeye başladı, yoksulların sayısı her geçen gün arttı ve tüm aileler fakirleşmeye başladı. Bundan dolayı, bir kereden fazla, bazen Sırp hükümetine, bazen de Bâb-ı Âli'ye başvurmayı ihmal etmedik, Sırp hükümetine sunduğumuz ilgili iktidar tarafından, bize garanti edilen ve yirmi beş yıldan fazla bir süredir istifade ettiğimiz haklara kavuşturulmak için dua ettik. Fakat bütün çabalarımız işe yaramadı: 1858'de Obrenoviç Hanedanlığı'nın tekrar iktidara olana kadar on altı yıldan fazla bir süre köleliğe ve yoksunluğa katlanmak zorunda kaldık.

Adil ve güçlü karaktere sahip devlet adamı, çektiğimiz acılardan etkilenen, bu yıl yeniden iktidara gelen yaşlı Prens Miloş, ülke genelinde yayınlanan başka bir yönetmelik ile Yahudileri köleleştiren yasayı derhal

yürürlükten kaldırmayı hızlandırdı. O bütün tebaasının babası olduğunu ve devletin tebaaları arasında din veya milliyet bakımından hiçbir ayırım yapmayacağını yüksek sesle ilan ederek, Sırpların sahip olduğu tüm hak ve ayrıcalıklardan yararlanmamızı sağladı. Yeni bir zulüm bizi bu ülkedeki mevcudiyetimizden mahrum bıraktığında, bu yasadan yararlanmak isteyen ailelerimizden birkaçı, ülkenin iç bölgelerine gittiler ve bunca yıldır kendilerini ezen sefaletten birazcık olsun nefes almaya başladılar.

On altı yıldan fazla bir süredir Yahudileri kendi taraflarında görmemeye alışmış olan ülkedeki köylerin tüccarları, Prens Miloş'un söz konusu yönetmeliğine şiddetle karşı çıkmaya başladılar. Doğrusu, büyük prens hayattayken çabalarının işe yaramadığı doğru, ama prens vefat ettiğinde ise şiddet patlak verdi; bu ölümden sonra, Yahudilerin ülkenin iç bölgelerinden çıkarılmalarını talep eden ve Belgrad şehrinin mevzilerine sürülmelerine yönelik, Milli Meclis'ten bir karar çıkarmayı başardılar. Senato, Milli Meclis ile birleşince, Prens Mihail, babasının şanlı hatırasını gölgede bırakacak bu adaletsizliğe direnecek gücü bulamadı ve Meclis ile senatonun ricalarına bir an için boyun eğmesi gerektiğini düşünerek, kerhen de olsa bir yasa çıkarmıştı, artık bu sayede, ülkenin iç bölgelerine yerleşemez ve Belgrad şehrinin surlarının dışında yaşayamayız.

Son bombardıman ile birleşen bu yeni felaket, tüm mal varlığımızı elimizden aldı; bu ülkedeki varlığımıza son verdi. Şehrin bir köşesine sıkışmış ve geçimimizi kazanmak için onu terk edebilecek şekilde doğmuş, ölümün insafına kalmış durumdayız. Bu sebepten dolayı, az önce Prens Mihail'e son bir mektup gönderdik, bu prensten ya ilgili iktidar tarafından güvence altına alınan vatandaşlar olarak haklarımızın verilmesini ya da uyruklarına veya dinlerine bakılmaksızın, tebaalarının diğerleri gibi tüm medeni haklardan yararlanmasına izin veren başka bir ülkeye gitmek için bu ülkeden ayrılmayı talep ettik.

Bu nedenle, bu ülkedeki kaderimizin, nihayet kararlaştırılması gereken durumumuzun çok da uzakta olmadığını, sayın konsolosluğun Britanya Majestelerinin hükümeti ile çıkarlarımızı nezaketle desteklemesini talep etmeye geldik. Sırbistan'ın mevcut koşullarında, Londra hükümetinin güçlü bir sözünün bu ülkedeki felaketlerimizi sona erdirmeye yeteceğine inanıyoruz. Son olarak, Sırp hükümeti sivil haklardan yararlanmamızı hiçbir şekilde sağlamayacaksa, saygıdeğer başkonsolosluktan, Bab-ı Ali ile Britanya Majesteleri arasında var olan anlaşmalar sayesinde, Sırbistan'ın her yerinde ticaret yapabileceğimiz ve Büyük Britanya'nın tebaasına ve himayesinde olanlara ve doğal olarak, Türkiye genelinde, Sırbistan ve Tuna Prenslikleri de dâhil olmak üzere, ticaret özgürlüğünü garanti eden, Britanya Majestelerinin

yüksek korumasının Londra'da bize verilmesinin ısrar edilmesini talep ediyoruz.

Lütfen, sayın konsolosluk, Londra'da her zaman Britanya Majestelerinin hükümetine ve onun temsilcisi olduğu en soylu ulusa karşı, taşımaya alışık olduğumuz, saygılı duygularımızın tercümanı olun. Britanya Majestelerinin hükümeti, bize yüksek koruma sağlayarak, bir insanlık ve medeniyet eylemi daha gerçekleştirecek ki bu da çalışkan ve kendini beğenmiş bir milletin ancak dini nedenlerle yapabilecek olduğu bir iyiliktir.

Dünyadaki tüm halkların babası olan yüce Tanrımız, Britanya Majestelerinin hükümetinin kalbini büksün, bu asil İngiliz ulusunda, acı çekmeyi unutmuş görünen bir halkta bulamadığımız teselliye bulabiliriz.”⁵¹

13 Eylül 1864'te bir dilekçe daha vererek eğer yardımlarına gelinmezse göç edeceklerini bildirmişlerdir. Bu dilekçelerine de cevap verilmemiştir.⁵² Aynı yılın Ekim ayında İngiliz Yahudilerinin Londra Temsilciler Komitesi'nin başkanı Bay Montefiore Dışişleri Bakanlığı'na Sırbistan prensine İngiliz Konsoluğu aracılığı ile gönderilecek bir dilekçe vermiş ve Konsolos Longworth'a da bu dilekçeyi sunması söylenmiştir. Ayrıca dilekçenin prens tarafından olumlu şekilde değerlendirmesi için ricada bulunması da tavsiye edilmiştir.⁵³

Alliance Israelite Universelle, Avrupa diplomatik misyonları ve Osmanlı Devleti'nin protestoları ve müdahalelerine rağmen Yahudilerin durumu kötüleşmeye devam etmiştir. Medeni hakların sınırlandırılması yürürlükte kalmış ve milliyetçi basında Yahudiler saldırıya uğramıştır. Bu durum taşrada daha kötüydü ve 1865'te Şabats kasabasında iki cinayet meydana gelmiştir.⁵⁴ Bu iki kan iftirası dışında kaçırılmalar, cinayetler ve aşagılama olayları da gerçekleşmiştir.⁵⁵

1865 Martında Sir F. Goldsmid, Paris'teki Alliance Israelite kuruluşu adına Dışişleri Bakanlığı'na Sırbistan'da Yahudilerin uğradığı muamelelere dair bir yazı yazmış ve Konsolons Blunt'tan bu konuyu araştırması ve bir rapor hazırlaması istenmiştir. O, prensin Yahudilere karşı dostane bir tutuma sahip olduğunu ifade etmiş ve konsolosa prensin iyi niyetlerini fiiliyata geçirmesini teşvik etmesi söylenmiştir. Temmuz ayında tekrar Konsolos Longworth'a konuyu yeniden araştırması ve bu konuda bir rapor hazırlaması talimatı verilmiş ve Bay Montefiore de tekrar yazmıştır. 1867 Şubatında Alliance

⁵¹ *Ethnic Minorities*, vol. 1, 90.

⁵² BOA, HR. SYS. 1403/1 02.09.1863.

⁵³ *British Documents*, vol. 1, doc. 188, 373, *Ethnic Minorities*, vol. 1, 188.

⁵⁴ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 29.

⁵⁵ Rozen, *Last Ottoman*, 184.

Israelite Universelle Sırbistan'daki Yahudilerin gördüğü muamele ve durumları hakkında şikâyetle bulunmuştur. Konu hakkında Konsolos Longworth'un raporunun alınmasından sonra İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Lyons'dan prensle bu konuya dair ciddi bir şekilde konuşması istenmiştir. Lord Lyons'a prense dostane şekilde ülke içindeki aktif, üretken ve saldırgan olmayan dini bir topluluğun zulme uğraması sebebiyle sadece İngiltere değil, bütün medeni milletlerin fikrine göre Sırbistan'ın başına dert açmaktan başka bir şey gelmeyeceğini beyan etmesi talimatı verilmiştir. Lord Stanley tarafından da İngiltere'nin Paris, Berlin, Viyana, St. Petersburg ve Sırbistan'daki büyükelçilerine bulundukları ülkelerdeki hükümetlere, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların Müslüman zulmünden kurtarılması için Sultana müdahale etmelerine sebep olan aynı insani duyguların Sırbistan Yahudilerinin Hristiyanların elinden çektikleri zulümden kurtarılmalrı için de kullanılmasını söylemeleri talimatı verilmiştir. Sırbistan Yahudilerinin 1861- 1867 yılları arasında maruz kaldıkları muameleler ve durumları 1867'de parlamentoya sunulmuş ve konuyla ilgili 29 Mart 1867'de Avam Kamarası'nda bir müzakere yapılmıştır.⁵⁶ Bu müzakerede Sir Francis Goldsmid, 1861 yılından beri Belgrad'ın bir köşesine kapatılan Yahudilerin Prens Miloş'un yönetimi altındayken, Sırbistan'ın her bölgesine yerleşmelerine izin verildiğini beyan etmiştir. Sırpların bu davranışının gerçekte Yahudi tüccarların ticarete daha akıllı davranmaları veya rakiplerine nazaran daha az karla yetinmeleri, Sırp köylülere de ihtiyaç duydukları şeyleri daha ucuza temin etmeleri sebebiyle kıskanımlarından kaynaklandığını eklemiştir. Bu yüzden dini şevk şeklinde gizlenen şeyin kişisel çıkar olduğunu, bunun bağnazlıktan daha kötü bir ikiyüzlülük olduğunu, İngiltere'nin Sırp hükümeti ve halkına tavsiye verme hususunda manevi bir hakkının olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Kendisinin Yahudilerin Belgrad'ın bir mahallesine sıkıştırılması sebebiyle yaşadıkları zorlukları tasvir eden ve bu sebeple de mesleklerini yapmalarının engellendiğini belirten bir ileti aldığını ve konuyu Avam Kamarası'nın gündemine taşımasının rica edildiğini belirtmiştir.⁵⁷

Alliance Israelite Universelle kuruluşu tarafından dile getirilen itirazlarla ilgili olarak, Prens Mihail Obrenoviç, Yahudiler üzerinde uygulanan yasal sınırlamalar ile kendi arasına mesafe koymuş ve bu sınırlamaları Yahudilerin Sırp tüccar rakiplerine ve onların Sırp parlamentosu üzerindeki etkisine atfetmiştir. Liberallerin lideri Yovan Ristiç tarafından da buna benzer bir açıklama sunulmuş ve Yahudi topluluğunun temsilcileri ile yaptığı

⁵⁶ *British Documents*, vol. 1, doc. 188, 374, *Ethnic Minorities*, vol. 1, 188.

⁵⁷ BOA, HR. SFR.3 182/46 22.05.1872.

görüşmeler esnasında kendisi ile bu uygulamalar arasına mesafe koymuştur. Belgrad'da 1865-1879 yılları arasında Alliance kuruluşunun gayri resmi bir yerel komitesi mevcuttu ki tüzüğünü hazırlayıp, gerekli başvuruyu yaptıktan sonra bu yerel şube 1886 tarihinde Sveopsta Jevrejska Alijancija za Sırbiju (Sırbistan Evrensel Yahudi İttifakı) adı altında Avram M. Ozeroviç'in başkanlığı altında resmi çalışma izni almıştır.⁵⁸

6. Milan Obrenoviç Dönemi (1868-1878)

Prens Mihail Obrenoviç, 10 Haziran 1868 günü Belgrad'da Topçudere Parkı'nda suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Yerine 14 yaşındaki kuzeni Milan Obrenoviç geçmiştir.⁵⁹ Onun döneminde Yahudilerin durumu kademeli olarak iyileşmeye başlamıştır. 1869 Anayasası'nın 23. Maddesi ile bütün Sırp'ların yani Sırbistan yurttaşlarının kanun önünde eşitliği sağlanmıştı. Bu düzenleme iktidardaki Liberallerin, Yahudilere yapılan ayrımcılığın Sırbistan'ın uluslararası saygınlığına çok ciddi zararlar vereceğini ve devletin geri kalmışlığı hakkında suçlamalara yol açacağını bilmelerinden kaynaklanıyordu.⁶⁰ Yahudiler Sırp ordusunda askeri hizmete alındılar, ancak yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanamadılar.⁶¹ Orduya alınan bu gençler Sıhhiye birlikleri haricinde 1888 tarihine kadar subay rütbesi alamamıştır. Bununla birlikte anayasa, liberal fikirler ile siyasi ve sosyal gerçeklik arasındaki tavizi gösteren ve yerleşim hakkını sınırlayan eski hükümlerin yürürlükte kalmaya devam ettiğini gösteren gizli bir teyit içermektedir.⁶²

Anayasanın 23. Maddesi "Her Sırp kanun önünde eşittir" demektedir ve 31. Madde ibadet özgürlüğü sağlamaktaydı. Ancak 132. Madde ile hala yürürlükte olduğu belirtilen yasalar 30 Ekim 1856 ve 4 Kasım 1861 tarihli Yahudilerin yapacakları mesleklere müdahale eden kanunlardı. Belgrad'daki Yahudiler durumlarıyla ilgili bir iletiyi Başkonsolos Longworth'a vermişlerdir. İleti şu şekildeydi:

"Sayın Konsolos,

Belgrad, 5 Ağustos 1869.

Sırp Hükümeti, yeni Anayasasında Yahudilere karşı olan 30 Ekim 1856 ve 4 Kasım 1861 tarihli kısıtlayıcı yasayı korumuştur. 1830 ve 1834 Hatt-ı Şerifleri

⁵⁸ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 29.

⁵⁹ Özkan, *Miloş' tan Milan'a*, 218-219.

⁶⁰ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 30.

⁶¹ Rozen, *Last Ottoman*, 184, Benbassa- Rodrigue, *Türkiye ve Balkan*, 222.

⁶² Ristoviç, "The Jews of Serbia", 30.

ve 1856 Paris Antlaşması ile açık bir şekilde çelişen bu yasa, bizi ikamet hakkından mahrum ediyor ve büyük bir sefaletle sürüklüyor.

İnsanlığa ve dini hoşgörünün büyük ilkelerine aykırı olan bu yasayı muhafaza ederek, Sırp hükümeti bize yabancı ve toprağa bağlı köleler gibi davranıyor.

Türk yönetimi altında ve Prens Miloş yönetiminde Hristiyanlarla tam bir eşitlik temelinde yaşıyorduk ve 450 aileden oluşan topluluğumuz neredeyse hiç yoksul içermiyordu.

Yukarıda belirtilen yasanın yayımlanma zamanı olan 1861'den beri, tek nedeni ticari rekabet olan bir açgözlülük temelinde dikte edildiğinden, Belgrad'ın Yahudi nüfusu 200 aileye indirildi ve bunların 160'ı kamu hayırlarıyla geçiniyor.

Sefaletimiz zirveye ulaşmış durumda ve hükümetiniz derhal yardımımıza gelmezse, biz ve zavallı çocuklarımız geri dönülmez bir şekilde kaybolacağız.

Kısıtlayıcı yasanın bir sonucu olarak bizim için yaratılan durum tamamen dayanılmaz hale geldi ve açlıktan ölmekten başka çaremiz kalmadı.

Ancak, insanlık ve adaletin büyük ilkelerini her yerde savunan ve aynı zamanda bize acıyacak ve üzücü kaderimizi iyileştirecek olan Britanya Majesteleri hükümetinin cömertliğine büyük güvenimiz var.

Bu nedenle, sayın başkonsolos, bize İngiliz koruması sağlamaya yönelik mütevazı talebimizi hükümetinize iletmenizi rica ediyoruz; size sonsuza kadar minnettar olacağız.

Talep ettiğimiz korumayı elde edecek kadar mutlu olabilirsek, kendimizi buna layık kılmak için hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğiz ve o zaman mesleklerimizi ve ticaretimizi özgürce ifa ederek hayatlarımızı onurlu bir şekilde kazanabileceğiz.

Sayın konsolos, olumlu cevabınızı beklerken saygılarımızı sunarız.”⁶³

Başkonsolos Longworth anayasanın vatandaşların eşitliği ilkesini ilan ederken Yahudilerin iç bölgelere yerleşemediği ve orada serbest ticaret yapamadığı kısıtlayıcı eylemlerin resmen sürdürüldüğünü de belirttiğini, Yahudilerin özgürleştirilmesinden kaynaklanacak avantajların Sırp halkının maddi ve manevi durumunu gözlemleyen bir yabancı için açıkça görüldüğünü belirtmiştir. Böyle bir hoşgörü eyleminin Prens naipliğine bağlı olduğunu, bu hayırsever tavsiyelere kulak vererek Obrenoviç hanedanının kurucusu tarafından başlatılan gelenekleri takip etmiş olacaklarını ve İngiltere'nin de ilgisine karşılık vereceklerini Sırbistan Dışişleri Bakanı

⁶³ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 338, 156-157.

Matiç'e bildirmiştir.⁶⁴ Matiç ise karşılık olarak Longworth'a şu cevabı vermiştir:

"Bay Matiç'den Konsolos Longworth'a, Belgrad, 10 Ekim 1869

Britanya Majestelerinin temsilcisi ve konsolosunun prens hükümetine göndermiş olduğu Sırbistan'daki Yahudilerin yasal durumuna ilişkin bildiri, Prens hükümetinin ciddi ilgisinin konusu oldu.

Bu mesele hakkında kesin bir fikir edinmek için, ülke nüfusunun bu bölümünün genel durumunu açıkça ortaya koymak her şeyden önemlidir.

1860 nüfus sayımına göre, Sırbistan'da ikamet eden Yahudilerin sayısı, çoğu Belgrad'da yerleşik olmak üzere 1.560 idi. Diğerleri iç kısımlara dağılmıştı. Semendire'de 9, Kraguyevats'da 2, Pojcevat's'da 73, Negotin'de 5, Obrenovats'da 15, Svilanats'da 7, Oube'de 6 ve Şabats'da 65 idi. Bu şehirler, prenslikteki en ticari şehirlerdi ve bu orantısal dağılım, görüldüğü gibi, Yahudilerin toplam sayısına ve ikamet ettikleri yerlerin büyüklüğüne tam olarak tekabül etmekteydi.

Ayrıca, yıl boyunca ülkenin dört bir yanına seyahat eder, şehirlerde, kasabalarda, köylerde keyiflerine göre durur ve ticari faaliyetlerini tam bir serbestlik içinde yaparlardı. Diğer Sırp tebaaları gibi ticaret özgürlüğünden tam olarak yararlandıkları için bu özgürlüğün ellerinden alınmadığı ileri sürülebilir.

Dini açıdan Yahudiler en ufak bir kısıtlamaya maruz değiller. Sırbistan'da ibadetlerini halka açık olarak icra etmek her zaman serbestti ve yakın zamanda da yeni anayasa tarafından güvence altına alındı. Bu bağlamda, hükümet Ortodoks dininden olan vatandaşları için yapmadığını onlar için yapıyor zira Ortodoks din adamlarının maaşı devlet tarafından ödenmezken, hahama tahsis edilen yıllık para yardımı kamu hazinesinden karşılanıyor.

Ayrıca, Yahudilerin çocuklarını devlet okullarına devam ettirme konusundaki isteksizliklerinin önüne geçmek ve yine de onları eğitim araçlarından yoksun bırakmamak için, Prens hükümeti, masrafları kendisine ait olmak üzere, her iki cinsiyetten çocukların eğitimi için iki özel erkek ve bir kadın öğretmen çalıştırıyor. Bu nedenle, tam bir dinsel özgürlüğe sahip olmakla birlikte, Yahudilerin bu açıdan da özel bir lütfə sahip oldukları açıktır.

Sırbistan'daki Yahudiler, tüm siyasi haklardan yararlanma konusunda diğer Sırp vatandaşlarına benziyor; seçme ve seçilme hakkına sahipler; onlar gibi tüm kamu işlerine kabul edilebilirler; eğitim ve hayır kurumları diğerleri için olduğu gibi onlar için de erişilebilir ve bunlardan yararlanmak kendilerine kalmıştır.

⁶⁴ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 359, 159.

Sırbistan'daki Yahudilerin yasal durumuna tarafsız olarak göz attığımızda ki bu durumun temel özelliklerini az önce özetledik, Yahudilerin her bakımdan Sırbistan kadar yeni bir ülkede şu anda sahip oldukları haklardan mahrum bırakıldığını görmek için medeniyetin ve siyasi özgürlüğün zirvesine ulaşmış ulusların tarihinde çok geriye gitmeye gerek olmadığı görülecektir.

Kamuoyunun bunlarla ilgili olarak hala muhafaza edilmesini talep ettiği tek kısıtlama tamamen sosyal niteliktedir ve yasanın bu durumda müdahale etmesi gerektiyse eğer bu konuda güçlü bir şekilde telaffuz edilen kamuoyunun dikkate alınması gerekmiştir.

Gerçekten de Prenslığın kurtuluşundan bu yana, bir yandan hükümetlerimizin Yahudiler lehine sürekli çabalarına ve diğer yandan halkın onların isteklerine teslim olma yönündeki ısrarlı muhalefetine tanık olduk. Prens Miloş'un ilk saltanatı sırasında, iç bölgelere yerleşen Yahudilerin sayısı o kadar azdı ki, nüfus tarafından fark edilmiyorlardı bile. Ancak sayıları arttığında, kamuoyu o kadar etkilendi ki hükümet 1856 Yasası'nı yayınlamanın ihtiyatlı olduğunu düşündü.

İktidara geri dönen Prens Miloş, tamamen idari bir biçimde ve mevcut yasayı yürürlükten kaldırmadan, Yahudilerin ricalarına boyun eğdi. İşte o zaman Yahudi aileler, yukarıda adlarını verdiğimiz şehirlere yerleştiler. O zamandan beri düzenlenen tüm Milli Meclislerin tutanakları, kendilerine karşı yapılan sürekli şikâyetlere tanıklık ediyor ve Prens Mihail, halk üzerinde uyguladığı büyük otoriteye ve tüm yurttaşların eşitliğinden yana olan cömert ilkelerine rağmen, toplu oldukları kadar ısrarcı olan isteklere boyun eğmeyi uygun gördü. İç kısımdaki Yahudileri geri çağırmadan, Yahudi nüfusuna edindiği tüm yerleşim yerlerini garanti ederken, nüfusun Prenslığın iç kısımlarında büyümesini engelleyen ve belirtilen yerlerle sınırlayan 1861 Yasası'nı çıkardı. Son Kurucu Mecliste, uzlaştırıcı niyetlerle donanmış olan Naiplik, sorunun olumlu bir şekilde çözüleceğini umuyordu; ama ne yazık ki, bu sonuca mümkün olduğu kadar katkıda bulunmak dışında, meseleyi olgunlaştırmayı zamana bırakmanın gerekli olduğunu çok geçmeden anladı.

Tüm dinlere karşı hoşgörölü, ülkede ikamet eden yabancılara karşı yardımsever ve misafirperver bir nüfusun varlığında- ki Sırp nüfusu tartışılmaz bir şekilde böyleydi- hükümet, Sırp Yahudilerine yönelik olan, onları hâlâ karakterize eden ırksal ayrıcalık dışında, yalnızca çok geri olan uygarlık durumlarına atfedilebilecek bu düşünce eğilimini anlamaya çalıştı.

Medeni dünyanın diğer devletleri, bu kültü savunanlar arasında yalnızca diğer vatandaşlarla aynı duygular ve aynı çıkarlarla dolup taşan Yahudi dininin vatandaşlarını sayarken, Sırbistan Yahudileri, eski geleneklerini

sürdürerek, ne yazık ki, nüfusun geri kalanına kendilerini yalnızca maddi ve manevi olarak tecrit etmeye çalıştıklarını hissettirmeye devam ediyorlar.

Böylece, milletin zor günlerinde, tehlike ortadan kalktıktan sonra geri dönmek üzere aceleyle ülkelerini terk ettiler. Her ne kadar bu içler acısı çatışmanın kaynağının, Müslüman bir ev sahibinin, kiracısı olan bir Yahudinin evinin dokunulmazlığına saygı duymasını sağlamak için Sırp yetkililerin gösterdiği özene atfedilmesi gerekse de yine çok yakın zamanda, Belgrad'ın bombalanmasında aynı eğilimi gösterdiler.

Yahudiler belli bir servet biriktirir biriktirmez ülkeyi terk etmeye çalışıyorlar. Hatta 1862 Bombardımanı'ndan sonra Belgrad'ı terk edip komşu bir yabancı şehre yerleşip, ticari işleriyle ve diğer işleriyle ilgilenmek için günlerini Belgrad'da geçirdikten sonra Belgrad dışında ikamet etmeye devam edenler bile var.

Tüm Sırp vatandaşlarının zorunlu olduğu askerlik hizmetine karşı olan aşırı isteksizlikleri, yurttaşlarının duygularını incitiyor. Çocuklarını devlet okullarına göndermek konusunda isteksizler, öyle ki bu kurumlara kendi dinlerinden sadece birkaç öğrenci devam etmekte ve ülkede doğmuş olmalarına rağmen aralarında dil bilmeyen kişilere rastlanmakta. Diğer vatandaşlara olan güvensizlikleri o kadar fazla ki Belgrad'daki son kolera salgını sırasında hastalarını büyük hastaneye göndermek istemediler ve hükümet onlar için kendi dinlerinden iki doktorun hizmet verdiği ve ücreti devlet tarafından karşılanan özel bir hastane kurmak zorunda kaldı.

Sırbistan Yahudi nüfusunun özellikle bu dışlayıcı eğilimleri, kendisini içine hapsedmekten hoşlandığı bu yalnızlık, muhtemelen hedefi olduğu önyargıların zayıflamasını desteklemeyecek ya da hükümetin liberal niyetlerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmayacaktır.

Yahudileri ilgilendiren tek kısıtlayıcı tedbirin kaldırılmasının nihai olarak sadece kendilerine bağlı olduğu açıkça görülmektedir. Prens hükümetinin gözünde, bu sorun bir ilke sorunu değil, basit bir zaman sorunudur. Hükümet, Yahudi vatandaşları üzerinde daha gelişmiş bir uygarlık aracılığıyla onların görüş ve davranış biçimlerini değiştirecek şekilde hareket etmeye çalışarak çözümü hızlandırmaya çalışmaktadır.

Aşağıda imzası bulunan Dışişleri bakan vekili, Britanya Majestelerinin temsilcisi ve konsolosuna, Prens hükümetinin ülkenin genel ruhundan iyi ilham alan Yahudilerin, hükümetin çabalarını destekleyeceği ve özü olan ilkelere uygun olmayan bu son sınırlamanın anayasamızdan usulüne uygun olarak ortadan kaldırılması için yasama yetkisini kendisinde toplama konusunda hemfikir olacakları anı tüm dilekleri ile bekledikleri konusunda güvence vermekten mutluluk duymaktadır.

Prens hükümeti Britanya Majestelerinin hükümetinin bu yüksek hayırseverliğinin dikte ettiği tavsiyeye verdiği önemi kanıtlamak için tüm fırsatları memnuniyetle karşılayacaktır ki zaten bu kadar çok kanıta sahip olmaktan da onur duymaktadır. D. Matıç⁶⁵

Matıç'ın notundaki savunulan sınırlamalara karşı Longworth, Lord Clerandon'a gönderdiği yazıda, burada iddia edilenleri çürütmüş, Sırp hükümetinin üyelerinin çoğunun Sırp tüccar sınıfı ile bağlantısı olduğunu ve bu sınırlamaların devam etmesi için yegâne sebebin de bu olduğunu belirtmiştir. Yahudilerin askerlik yapmak istemediklerinin doğru olmadığını aksine onların askerlik yapmasının istenmediğini, askerlerin silahlanması ve giysileri için de vergi ödemeye zorlandıklarını, bu vergi tahsilatlarının belgelerinin kendisine gösterildiğini söylemiştir.⁶⁶

İlerleyen süreçte Yahudilerin sıkıntıları bitmemiştir. Başkonsolos Longworth, Sırbistan'ın iç kısımlarındaki kasabalardan kovulmuş 10 kişi ve yerel yetkililerden kaldıkları kasabaları terk etmeleri istenen 10 kişinin daha isim listesinin kendisine verildiğini Kont Gravelle'e yazmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda bu konuda gerekli adımları attığını ve Bay Ristiç ile görüşerek ülkenin iç kısımlarındaki şehirleri halen terk etmeyen Yahudilere daha fazla ilişilmemesi ve taciz edilmemeleri hususunda emirler göndereceği sözünü kendisine verdiğini belirtmiştir.⁶⁷

1876'da Sırbistan ile yapılan savaştan sonra 27 Şubat 1877'de imzalanan Osmanlı-Sırbistan barış antlaşması gereğince Sırbistan Yahudilerinin Osmanlı topraklarına sığınmalarına izin verilmiştir. Yine Rus Yahudileri ve Balkanlardan gelen Yahudiler artan baskılar üzerine Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Sırp ve Romen Yahudilerinin çektikleri acılara dair Alliance Israelite Universelle bir memorandum hazırlamıştır. 1876'da İstanbul'da toplanan Büyük Güçlerin temsilcilerine sunulan bu hatıratta Osmanlı Yahudilerinden övgüyle bahsedilmekteydi.⁶⁸

Yahudilerden askere alınanlar ve gönüllüler, 1876-1878 savaşlarına katılınca, Yahudilere yönelik önyargılar biraz kırılmıştır.⁶⁹ Dolayısıyla olumlu yönde bir değişiklik 20 Şubat 1877'de bir Yahudinin meclise milletvekili olarak seçilmesi olmuştur.⁷⁰ Belgrad Sefarad topluluğunun başkanı olan

⁶⁵ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 364, 162-164.

⁶⁶ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 364, 161-162.

⁶⁷ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 599, 203.

⁶⁸ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, 304.

⁶⁹ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 31.

⁷⁰ *Ethnic Minorities*, vol. 1, doc. 714, 241.

Avram Ozeroviç 1880 yılında İlerlemeci Parti'den tekrar milletvekili olarak seçilecektir.⁷¹

Berlin Kongresi'ne kadar Sırbistan, Yahudilerin konumuna dair sorunu, Romanya'daki gibi bir iç mesele olarak görmüştür. Romanya'da olduğu gibi Berlin Kongresi, Sırbistan'ın bağımsızlığı meselesini Yahudilerin haklarının eşitliğinin tanınmasına, inançlarını yaşama özgürlüğü sağlanmasına ve siyasi haklarını elde etmelerine koşullandırdı. Yahudilerle ilgili azınlık düzenlemeleri Sırbistan'daki diğer azınlıkları da ilgilendirmekteydi.⁷²

Berlin Kongresi'nde Prens Gorchakov Yahudilere medeni ve siyasi hakların verilmesine karşı çıkmış fakat Bismarck bunu reddetmiştir. Bismarck'ın görüşü Avrupalı güçlerin temsilcileri tarafından desteklenmiş ve Sırbistan'ın bağımsızlığının din hürriyetini vermesi kaydıyla tanınması gerektiği görüşü kabul edilmiştir. Sırbistan prensi Berlin'deki temsilcisi Ristiç'in önerisine onay vermiş ve Sırp hükümeti bağımsızlığın ilanından sonra anayasa ve kanunlar uyarınca bütün inançlara tam eşitlik sağlamayı kabul etmiştir.

Ristiç, 3 Temmuz'da Bismarck'a bir mektup yazmış ve Yahudilerin Belgrad dışına yerleşmelerini yasaklayan hükmün ilk fırsatta kaldırılacağını belirtmiştir. Kongrede de Avrupalı basın muhabirlerinin huzurunda Ristiç, mektubundaki görüşlere benzer görüşler ifade etmiştir. Alliance Israelite Universelle kuruluşunun, Yahudilerin Sırbistan'daki durumu ile tamamen ayrıcalığa uğramaları ve kamusal hayatın bütün alanlarından hariç tutulmalarıyla ilgili hazırlamış olduğu bildirinin verilmesinden sonra kongrede Avrupa basın muhabirlerinin huzurunda Ristiç, mektubundaki görüşlere benzer görüşler ifade etmiştir.⁷³

Prens Milan, milli meclisin Berlin Antlaşması'nın 13 Temmuz tarihli Sırbistan ile ilgili kısmını kabul ettiğini ve kendisi Sırbistan'ın bağımsızlığını ve toprak genişlemesini ilan ettiğinde kanun olarak yürürlüğe girecek şekilde yayınlanacağını ilan etti. Ayrıca Avrupa'nın Sırbistan'ın bağımsızlığını tanıdığını, bu tanımayı prensin onayladığı ve yerine getirmeyi kabul ettiği tek bir şeyin gerçekleştirilmesi şartına bağladığını belirten ilan aynı gün yayınlandı.

22 Ağustos 1878'de Prens Milan halkına bağımsızlık ilanında bulunmuş ve 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile bağımsız olan Sırlar yüzölçümlerini 37.840 km²'den, 48.302 km²'ye çıkarmışlardır. Yüzölçümü

⁷¹ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 31.

⁷² Jonç, "La Congres de Berlin", 349.

⁷³ Ristoviç, "The Jews of Serbia", 32-33.

11.000 km² artan Sırbistan'ın nüfusu da 350.000 artmış ve 1.700.000'e ulaşmıştır.⁷⁴

Sonuç

Sırbistan'ın 1830'daki muhtariyetinden 1878'deki bağımsızlığına kadar olan süreçte Yahudiler çeşitli uygulamalara maruz kalmışlardır. Miloş Obrenoviç döneminde rahat bir şekilde hayatlarını sürdüren Yahudiler Mihail Obrenoviç, Aleksandar Karacorceviç ve Milan Obrenoviç dönemlerinde çeşitli sınırlamalarla karşılaşmışlardır. Serbestçe ticaret yapmaları ve Sırbistan'ın iç kısımlarına yerleşmeleri engellenen Yahudiler şikayetlerde bulunsalar da seslerini duyuramamışlardır. Gerek Osmanlı Devleti gerekse büyük devletler nezdinde dilekçeler vererek durumlarını belirten Yahudiler için gerekli girişimlerde bulunulsa da sonuç değişmemiştir. Sırbistan görünürde haklarını verse de uygulamada bunu gerçekleştirmemiş, Yahudileri mağdur etmeye devam etmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Umum Vilayat Evrakı A. MKT. UM. 343/73 08.B.1275 (12.02.1859)

Sadaret Umum Vilayat Evrakı A. MKT. UM. 503/88 1278.Ra.30 (05.10.1861)

⁷⁴ Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2013), 17.

- Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi HR. MKT. 124/29 1272.S.08 (20.10.1855)
Hariciye Nezareti Londra Sefareti HR. SFR.3 182/46 22.05 1872
Hariciye Nezareti Siyasi HR. SYS. 1403/1 02.09.1863
Hariciye Nezareti Siyasi HR. SYS. 1486/45 02.03.1855
Hariciye Nezareti Siyasi HR. SYS. 1486/48 26.07.1855
British Documents on foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire in the Balkans 1856-1875, Part I Series B, Vol. 1, General Ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt. Ed. David Gillard. University Publications of Amerika: 1984.
Ethnic Minorities in the Balkan States 1860- 1971. Vol. 1: 1860-1885. Ed. B. Destani. Cambridge: 2003.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Acar, Kezban. " Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Yahudi Politikası", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (Aralık 2004), 1-17.
Benbassa, Esther and Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. yüzyıllar)*, Çev. Ayşe Atasoy. Yay. Haz. Rıfat N. Bali. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
Erten, Fatma. "Vak'a-i Hayretnüma Belgradi Raşid Paşa". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.
Groeppler, Eva. *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler*, Çev. Süheyla Kaya. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.
Hamzaoglu, Yusuf. *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp: Logos Yayınevi, 2004.
Jonçic, Koça. "Le Congres de Berlin at la Question des Minorites en Serbie ", *La Serbie Dans La Derniere Phase de la Grande Crise D'Orient (1877-1878)* Belgrad: 1980.
Özkan, Ayşe. *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)* İstanbul: IQ Yayınları, 2011.
Özkan, Ayşe. *Bağımsızlıktan Sırp-Hrvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)* İstanbul: IQ Yayınları, 2013.
Protić, Milan St. "Migrations Resulting From Peasant Upheavalls in Serbia During The 19. Century ", *Migrations in Balkan History*, Ed. İvan Ninić. Belgrad: 1989.
Ristović, Milan. "The Jews of Serbia (1804-1918): From Princely Protection to Formal Emancipation", *The Jews and the Nation Southeastern Europe*, ed. Tullia Catalan and Marco Dogo. Cambridge Scholar Publishing: 2016.
Rozen, Minna. *Last Ottoman Century and beyond: The Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945*. Tel Aviv: 2005.
Savić, Bojana D. "The Ottoman says: To hell with the Serbs: Troublesome coexistence in the mid-nineteen century Belgrade through, the eyes of two contemporaries Belgradi Raşid and Nikola Hristić as spokesmen for respective sides". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2010.
Shaw, Stanford J. *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. Çev. Meriç Sabutay. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.